

Cornel JURJU
Cosmin BUDEANCĂ

SUFERINȚA NU SE DĂ LA FRAȚI

Mărturia Lucreției Jurj
despre rezistența anticomunistă
din Munții Apuseni (1948-1958)

Ediția a II-a, revăzută și adăugită

Prefață de Doru Radosav
Postfață de Ruxandra Cesereanu

POLIROM
2022

Cuprins

Istoria subiectivă (<i>Doru Radosav</i>)	7
Argument la ediția a doua (<i>Cornel Jurju, Cosmin Budeancă</i>)	9
Luptătorii anticomuniști din Munții Apuseni.	
Grupul „Teodor Șușman” (<i>Cornel Jurju, Cosmin Budeancă</i>)	15
Comunismul și Șușmanii	15
Anii de început (1948-1950)	36
Anii cei mai grei (1951-1952)	61
Mihai, Lucreția, Roman – anii din urmă	100
Frații Șușman – ultimii partizani din Apuseni	116

„Suferința nu se dă la frați...”

Mărturia Lucreției Jurj

Moșii. O istorie văzută de aproape	133
Zile și nopți cu Securitatea pe urme.	149
Patru ani de viață în munți	207
„N-am crezut niciodată că poate să curgă din doi ochi atâta apă”	227
Un deceniu de suferință în închisorile comuniste	241
Plecată din „România domnilor”, întoarsă în „România tovarășilor”	283
Epilog	315
 Lucreția (<i>Cornel Jurju</i>)	317
Lucreția Jurj – model uman și etic (<i>Ruxandra Cesereanu</i>)	329
Anexe.	337
Indice de persoane	353
Indice de locuri	363

Cunoscând terenul și organizarea dispozitivului, profitând de întuneric, mergând „pe burtă” sau în fugă, cei trei au ieșit cumva din curtea lui Teodor Neag. Dar aventura sau, mai degrabă, loteria morții a continuat! Au traversat drumul printre gloanțe, luând-o în fugă spre pădure pe un câmp deschis. În cale le-a mai apărut un gard, în fața căruia Lucreția, ca să-l poată sări, a trebuit să abandoneze „bunda” de iarnă. Tot acolo a lăsat și radioul, singura lor punte către lume, libertate și speranță. Dincolo de gard, la câțiva metri, au văzut un soldat aflat în poziție de tragere, iar Mihai a auzit că „acel om ar fi spus foarte încet *stai* sau *vai*”¹. Intrați a doua zi în atenția superiorilor, militarul de lângă Lucreția și încă un alt coleg au afirmat că armele lor nu au percutat. Citind printre „rânduri”, poate fi cu dificultate reprimată senzația că nu motivele tehnice, ci cu totul altele i-au oprit pe acei tineri să apese pe trăgaci. Depășind ultimul cordon de soldați, Roman, Mihai și Lucreția au răsuflat ușurați. Au ajuns la adăpostul izbăvitor al pădurii, de unde Roman a tras câteva focuri de acoperire. „Astfel bandiții au reușit să dispară în pădure de unde au tras focuri de armă.”²

Scăpați ca prin minune, în urma partizanilor a rămas însă marea tragedie a familiei Neag. Auzind împușcăturile și exploziile de afară, Teodor Neag, tatăl a trei copii minori, a ieșit din casă încercând să fugă din încercuire, „dar a fost împușcat mortal”³. Nenorocirea nu a produs vreo emoție în rândul comandanților Securității. Pe 12 noiembrie 1951, Maria Neag, soția lui Teodor, a fost arestată, pentru ca în iunie 1952 să fie condamnată la șapte luni închisoare⁴.

A doua zi, cercetând câmpul confruntării, pe lângă bunda și radioul marca Siemens de sub gard, securiștii au descoperit culcușul soților Jurj. Sub ieslea vitelor, în pământ, aceștia își săpaseră o „încăpere”, unde, în penitență, umilință și iubire, așteptau venirea primăverii și mai ales a americanilor. Răscolind neobișnuita „cameră”, oamenii Securității au inventariat câteva obiecte personale ale „bandiților”: un pieptar, o haină de pădurar, două haine civile, o fustă, un pantalon, un combinezon, o pereche de ciorapi de lână, o pătură, două carnete în care erau notate sumele cheltuite pe alimente, un portmoneu din piele în care se găseau 80 de lei. Pe calendarul de buzunar, alături de trădarea lui Aurel Nistor, erau notate de Mihai Jurj alte câteva date lapidare,

1. *Ibidem*, f. 123.

2. ACNSAS, Fond Informativ, dosar 2701, vol. 5, ff. 421-422.

3. *Ibidem*, f. 421.

4. Maria Neag, mamă a trei copii, a fost arestată pe 12 noiembrie 1951, iar pe 17 iunie 1952 a fost condamnată de Tribunalul Militar din Cluj la șapte luni închisoare. A executat pedeapsa în închisoarea Cluj-Tribunal. A fost eliberată în aceeași zi, pe 17 iunie 1952. *Idem*, vol. 11, ff. 2-3; fișa matricolă penală din AANP.

interesante și relevante pentru viața de partizan: pe 21 septembrie 1951: „Azi a dus Siguranța (sic!) pe tata”; pe 16 octombrie: „Azi am văzut 6 milițiști (sic!) la Cârligata stând la pândă. Aflase Ioane [Ciota] și Nuțu [Bortoș]”; pe 17 octombrie: „Azi am fugit de la Piatra Albă”¹.

Neavând de ales, după acțiunea din Dealu Botii, Roman Oneț s-a alăturat Grupului „Șușman”, care a ajuns, pentru moment, la un efectiv de nouă oameni. Roman era născut pe 2 iunie 1920 în localitatea Mătișești, plasa Câmpeni. Era fiul Rafilei și frate de mamă cu Mihai Jurj. În 1942 fusese încorporat în Divizionul 9 Artilerie Munte, cu care a participat la războiul din Est, în 1943 primind decorația „Bărbăție și Credință”². Era căsătorit cu Maria Șușman, având împreună un băiat, pe nume Petru. Nu era alfabetizat, doar putea să se semneze, însă, după cum îl descria Lucreția Jurj, era un bărbat curajos, dur și puternic³.

Teodor Șușman sn., fiind mai în vârstă (pe 24 februarie 1952 ar fi împlinit 58 de ani), către sfârșitul anului 1951 îndura tot mai greu situația în care se afla. Ne putem imagina că trăia senzația omului în jurul căruia totul se năruiește, viața pierzându-și ingredientele esențiale: sensul și speranța. După grozăviile prin care trecuse în ultimii cinci-șase ani, a mai primit câteva lovituri care s-au dovedit decisive. Copiii mai mici, Romulica și Emilian, fuseseră arestați și ulterior condamnați la închisoare. Nu mai avea informații despre Teodor și Avisalon, de care se rătăcise după încercuirea din 16-17 octombrie de la Piatra Albă. O viață întreagă, Teodor a Lipchii își hrănise echilibrul sufletesc, dar și indubitabila mândrie din bucuria pe care i-o provoca prețuirea consătenilor, răsplătită prin devotamentul său, îndelung testat, pentru comunitate și sat. Or, agresiunea dezlănțuită de regim împotriva răchițenilor și a altor moți îi provoca o stare în care se adunau sentimente de suferință, remușcare, revoltă, neputință. Ne putem închipui ce simțea omul acesta numai dacă se gândea că în casa și în grajdul lui erau interogați și bătuți, până cădeau în leșin, mulți dintre cei care îi stătuseră aproape, făcându-i foarte mult bine.

Prins în mrejele acelor trăiri, în noaptea de 13/14 decembrie 1951, Șușman a intrat în grajdul familiei Neag a Șchiopului din Răchițele, oameni care îi dovediseră ani la rând un devotament adevărat. Dimineața, Ana Neag l-a aflat pe Teodor Șușman în șură deprimat, foarte „necăjit” și vlăguit de insistentul gând al morții. „El sta în gura podului, aplecat așe... și să uita. (...) No, atunce io zăc: *Da' ce faci, te duci? Am vinit să mă pușc.*”⁴ Până după-amiază,

1. ACNSAS, Fond Informativ, dosar 2701, vol. 5, f. 422.

2. ACNSAS, Fond Penal, dosar 1002, vol. 1, f. 16.

3. ACNSAS, Fond Informativ, dosar 256757, vol. 3, f. 406.

4. Interviu cu Ana Neag, în Denisa Bodeanu, Cosmin Budeancă (eds.), *op. cit.*, p. 138.

întâlnirile și discuțiile dintre cei doi s-au repetat de pe aceleași poziții, Șușman reiterându-și lipsa de orizont și hotărârea de a-și curma zilele. „*M-aș duce la gardu' mieu, da' mă tem că mă prind ghiu. (...) D-ap' să mă bag sub fân? Ba nu, io zâc, că la Bogagiului o țâpat tât fânu' din pod să afle ce-i ascuns.*” Ana Neag, care se temea de alte represalii, mai ales că avea soțul arestat, se străduia să-l convingă să se ducă... Poate pentru a-și regăsi scânteia vieții, îl îndemna să plece „unde-ți ajută Dumnezeu”. Incapabil să se îndepărteze de fiorul morții, spre seară Șușman a rugat-o pe Ana să-i aducă „dohan d-ala tare să-mi dai să fumez” și apoi „o cerut patru lităre de apă... O băut și zice: *Așe bea omu' când moare*”. Într-un târziu, pe când s-a așternut noaptea, prin ninsoare și viscol, Șușman s-a lăsat înduplecat și a plecat¹.

No, și s-o dus... Amu... io tot p-afar' am stat să văd îi dus, nu-i dus... Și m-am temut c-o vini 'napoi... Și-am mârș cu lampa tăt-tăt-tăt mi-am întors fânu' p-acolo pân pod și-am căutat nu cumva o rămas ceva de el... Și-am aflat încă niște țipici (papuci din lână împletită – n.n.) de-aceia... că aia nu i-o dus și i-am luat și i-am băgat în foc... No și după ce s-o dus el de-acolo, pă la 10 [seara], o vinit controla... Bate-i Doamne! Numa' un pic de nu s-o-ntâlnit. O vinit de-acolo... tât păstă urma lui o vinit aici... numa' c-o înfundat vântu' urma lui...²

Ducându-se de la Ana Neag, Teodor sn. s-a oprit într-o gospodărie din apropiere și a intrat tot în șură, fără să fie simțit de gazde. În noul loc, agonia s-a prelungit pentru alte ceasuri. Deși îi era atât de greu, Șușman se despărțea cu dificultate de viață, fiind parcă în căutarea unei clipe de lumină care să-i reaprindă dorința de a trăi. Abia dimineața, pe 15 decembrie 1951, Teodor Șușman a Lipchii, cu ultimele puteri ale minții și ale trupului, a săvârșit gestul fatal, ducându-și pistolul la tâmplă și apăsând pe trăgaci. Nu-i exclus ca impulsul final să-l fi primit chiar de la iureșul atacatorilor care, cotropind zăpada pufoasă și imaculată a iernii, veneau în mare grabă pentru a-l prinde pe cel vânat neîncetat în ultimii mai bine de trei ani.

Sigur este că între orele 7.30 și 8.00, Teodor Moldovan din comuna Răchițele a intrat în Postul de Miliție și a informat că, mergând să dea de mâncare la oi a constatat că ușa șurii era legată pe dinăuntru și apoi, privind printr-o crăpătură, a văzut că înăuntru era cineva care doarme cu arma lângă el. Din acel moment, sfârșitul lui Teodor Șușman a intrat în faza instrumentalizării oficiale, un fel de adjudecare a trofeului, o celebrare ritualică și deopotrivă sinistră a victoriei comunismului împotriva marelui „dușman al poporului”,

1. *Ibidem*, pp. 138-139.

2. *Ibidem*, pp. 139-140.

ilustrat în terminologia ideologico-propagandistă ca reprezentant local al burghezo-moșierilor exploatatori sau chiar ca exponent al puterilor imperiale occidentale.

La fața locului, pe dealul Sulița, au fost trimise de urgență resursele militare existente atunci în Răchițele, un efectiv format din cinci securiști, 13 milițieni și șapte câini de urmărire¹. Ca de obicei, construcția a fost împresurată de trăgători care au început să execute foc intens, o parte a gloanțelor pătrunzând în corpul celui deja mort. „O înconjurat grajdul, o deschis șura și o tras.”² După liniștirea infernului s-a intrat în șură, unde a fost găsit Teodor Șușman sn. Era „împușcat în tâmpla dreaptă cu un pistol Staer (sic!) (Steyr – n.n.) ce se afla lângă capul lui”³. Impresia primilor sosiți a fost că Teodor Șușman se împușcase abia cu 10-15 minute înainte să fie descoperit.

Se bănuiește că banditul Șușman Teodor văzându-se înconjurat din toate părțile de organele noastre și de Miliție cu câini dresați precum și că populația nu-l mai ajuta s-a sinucis trăgându-și un glonte de pistol în tâmpla dreaptă în urma căruia a murit. Tubul cartușului tras s-a găsit alături de cadavru. Lângă bandit sau (sic!) găsit înafara (sic!) tubului, un pistol Steyer (sic!) cal. 9 lung cu care sa (sic!) împușcat, una carabină Maghiară, 13 buc. cartușe de armă sovietică, 3 buc. cartușe de armă Manicher (Maniere – n.n.), 4 buc. cartușe calibrul 9 lung...⁴

Șușman era îmbrăcat în manta de paznic de culoare vânătă, o pereche de pantaloni țesuți de casă și încălțat în bocanci „de cooperativă”, nu foarte uzați. Mai avea pe el două cămăși țărănești de cânepă, o pijama de culoare gălbuie cu dungi albastre, toate murdare, și un flanel de lână țărănească. Pe cap purta o bască de lână cu vergi albe, peste care era legat cu un șervet de cânepă țărănesc, afumat de pulberea cartușului cu care se împușcase, iar în buzunarul din spate al pantalonilor avea un portmoneu cu suma de 1.700 de lei. Lângă el se afla o traistă de cânepă cu cca un kilogram jumătate de carne de porc prăjită și crudă și slănină proaspătă. Într-o altă traistă avea șase cutii de chibrituri învelite în vată, o pereche de „ismene de cânepă țărănești”, două șervete de cânepă țărănești murdare, două bucăți săpun de casă, un brici, o pensulă de bărbierit, o perie de dinți, o lanternă în stare de funcționare și o bucată de 0,250 kilograme de praf DDT. A treia traistă cuprindea 18 cartușe

1. SJCAN, Fond Inspectoratul de Poliție Cluj, dosar 37/1951, f. 531; dosar 68/1951, ff. 94, 125.

2. Interviu cu Teodor Suci, în Denisa Bodeanu, Cosmin Budeancă (eds.), *op. cit.*, p. 194.

3. SJCAN, Fond Inspectoratul de Poliție Cluj, dosar 37/1951, f. 531.

4. ACNSAS, Fond Informativ, dosar 2701, vol. 5, f. 405.

pentru carabină, două caiete dictando nescrise, dar cu câteva file rupte și o bucată de 0,300 kilograme. pâine coaptă în tavă și învelită într-un șervet murdar. Un cuțit-pumnal era înfipt în perete și de el era legată cu sfoară ușa de la șură pentru a nu putea fi deschisă din exterior¹.

Lumea strânsă din curiozitate sau dusă cu sila a recunoscut că „individul împușcat era Teodor Șușman din Răchițele”. Printre cei aduși să-l identifice a fost și Catrina Giurgiu. „Viniră după mine... mă duce acolo și zăce: *Cunoașteți-l?* Eu zăc: *Nu știu, da' cred că-i Șușman*. O adus hainele lui, căciula, un fular, să le spăl. M-o obligat să le spăl că erau încărcate de sânge.”²

Ulterior, cadavrul a fost dus la Postul de Miliție, pentru o așa-numită autopsie, fiind trecut, pentru câteva zile, și prin macabra procedură a expunerii publice, cu scopul de a-i intimida și îngrozi pe săteni. „L-o pus pă niște cloambe de fag și l-o tras după ei, pă nea, până la casa lui. Acolo l-o dezbrăcat, l-o lăsat în pielea goală, l-o ținut afară aproape o săptămână, să-l vadă răchițenii...”³ La capătul acelor acțiuni de afirmare ritualică a unei forme dominatoare și primitive de putere, trupul lui Teodor Șușman a fost „îngropat în marginea cimitirului din Răchițele”⁴. Pretinsa îngropăciune a însemnat, de fapt, lepădarea în dispreț a cadavrului într-o râpă din apropiere, precedată de alte acțiuni cu semnificație profanatoare, regizate de autorități. „În apropierea casei lui [Șușman] este o râpă, un loc mai sălbatic și Securitatea o săpat o groapă acolo, fără sicriu, fără nimic și l-au aruncat cu fața-n jos în groapa aia și au pus pământ și un pietroi peste el.”⁵ „O făcut o gaură acolo și l-o ținut în râpă. Cu furcile cele de fier l-o dus...”⁶ „De partea de către biserică era o râpă și acolo l-o aruncat.”⁷

Osemintele lui Teodor Șușman au fost exhumate de Centrul de Investigare a Crimelor Comunismului în România, sub coordonarea arheologului Gheorghe Petrov, în data de 28 iunie 2010. Rezoluția Parchetului Militar de pe lângă Tribunalul Militar Teritorial București, din 22 mai 2012, întocmită de procurorul militar maior magistrat Gheorghe Caloian, a confirmat că Teodor Șușman sn. s-a sinucis prin împușcare cu un pistol marca „Steyr” de calibrul de nouă milimetri. Craniul avea un singur orificiu de ieșire în zona regiunii parietale stângi „care a fost produs de un proiectil cu suficientă energie de

1. SJCAN, Fond Inspectoratul de Poliție Cluj, dosar 68/1951, ff. 94, 125-126.

2. Interviu cu Catrina Giurgiu, în Denisa Bodeanu, Cosmin Budeancă (eds.), *op. cit.*, p. 74.

3. Teofil Răchițeanu, Teodor Boc, *op. cit.*, p. 154.

4. SJCAN, Fond Inspectoratul de Poliție Cluj, dosar 68/1951, ff. 94, 125-126.

5. Interviu cu Teofil Răchițeanu, în AIIO.

6. Interviu cu Catrina Giurgiu, în Denisa Bodeanu, Cosmin Budeancă (eds.), *op. cit.*, p. 74.

7. Interviu cu Onuț Ianc, în *ibidem*, p. 78.

penetrare, cum este și în cazul tragerii de aproape”. Restul proiectilelor descoperite cu ocazia expertizei asupra scheletului, atât în interiorul craniului, cât și al toracelui, proveneau cel mai probabil de la tragerile executate de la distanță de oamenii Securității și ai Miliției¹. Acestea s-au produs după decesul lui Teodor Șuşman, gloanțele trase de la distanță neavând „suficientă energie să penetreze corpul defunctului, după ce au trecut de obstacolele întâlnite pe traiectorie (pereții șurei cât și îmbrăcămintea acestuia – «manta de paznic învelit cu un cojoc de oaie»)”².

Deși, aparent, a intervenit după multe ezitări, actul suicidal la care a recurs Teodor Șuşman a fost consecința unei hotărâri mai vechi, bine gândite și profund asumate. Încă din anul 1948, față de persoane diferite, el a mărturisit că va alege să-și pună capăt vieții decât să devină captiv al comuniștilor: „El nu se dă prins nici de jandarmi că-i va împușca pe toți și la urmă se va împușca și el”³. Întâi de toate, intenția lui Șuşman era expresia unei atitudini intransigente, de negare incisivă și totală a noului sistem politic. Poziția sa ireconciliabilă exprima și refuzul de fi transformat, după metodele cunoscute ale comuniștilor, într-un izvor de incriminare la adresa sătenilor și cunoscuților, care dovediseră multă omenie și putere de sacrificiu, unii rămânându-i loiali indiferent de consecințe.

La fel de remarcabil este că acest mod de a vedea lucrurile, cu un puternic substrat moral și eroic, a fost împărtășit fără excepție de toți membrii organizației pe care a condus-o. Chiar dacă majoritatea erau foarte tineri, având vârste de până în 30 de ani, fiecare s-a opus comunismului, având grijă ca un ultim glonț să-l păstreze pentru sine. Rețelele informative instrumentate de Securitate și Miliție au interceptat de mai multe ori mesajul partizanilor, anume că ei nu vor ajunge „prizonierii” comuniștilor. „Bandiții i-au spus că ei nu se predau decât morți, vii în tot cazul nu se vor preda.”⁴ Radicalismul pe care l-au afirmat, unic prin dimensiunea exhaustivă chiar în rândul altor grupuri de rezistență, explică numărul mic al „Șuşmanilor” intrați în arestul Securității. Dintre componenții importanți, doar Lucreția Jurj și Roman Oneț au ajuns să fie cercetați și judecați, arestarea lor, complet surprinzătoare și deosebit de violentă, punându-i în imposibilitatea de a se împușca. Determinarea cu care și-au asumat actul suicidal, greu de înțeles

1. Rezoluția Parchetului Militar de pe lângă Tribunalul Militar Teritorial București, din 22 mai 2012, cu privire la împrejurările în care s-a produs decesul lui Teodor Șuşman, f. 8. Mulțumim familiei lui Constantin Șuşman pentru punerea la dispoziție a documentului.

2. *Ibidem*, f. 7.

3. Arhiva familiei lui Constantin Șuşman. Document redactat de Postul de Jandarmie Mărgău în anul 1948.

4. ACNSAS, Fond Informativ, dosar 2701, vol. 5, f. 363.